

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Стоянка Цвяткова Желева-Попова, д.м.

Член на Научно жури съгласно Решение от заседание на Факултетния съвет на Факултет „Обществено здравеопазване” към МУ-Варна (Протокол № 161/22.03.2021) и Заповед № Р-109-108/26.03.2021г. на Ректора на МУ-Варна, определена за официален рецензент на основание Протокол №1/02.04.2021г. от Първо заседание на НЖ

Относно: Дисертационен труд на тема „Обучение и професионална реализация на бакалаври по обществено здраве“ за присъждане на ОНС „Доктор” в област на висшето образование 7.”Здравеопазване и спорт”, професионално направление 7.4. „Обществено здраве”, научна специалност „Управление на общественото здраве” на Валентина Матеева Александрова, докторант на самостоятелна подготовка.

Научен ръководител: доц. Клара Докова, д.м.

Данни за процедурата

Процедурата по разработване и представяне на дисертационния труд и обучението в докторската програма отговаря напълно на нормативната уредба:

Със заповед на Ректора на МУ-Варна Р-109 – 144/12.03.2018г. ас. Валентина Александрова е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка за присъждане на ОНС “доктор” по научната специалност „Управление на общественото здраве”. Представен е протокол за успешно положен изпит за докторантски минимум от 06.11.2018 г., в изпълнение на Заповед Р-109-617/25.10.2018г. на Ректора на МУ – Варна. На основание решение на катедрен съвет на катедрата по Социална медицина и организация на здравеопазването за готовността за публична защита и предложение за Научно жури от 10.03.2021г. и решение на ФС на ФОЗ - Протокол № 161/22.03.2021 ас. Валентина Александрова е отчислена с право на защита със Заповед на Ректора на МУ-Варна № Р-109-108/26.03.2021г

Представен е целия пакет административни документи предвидени в Закона за развитие на академичния състав и Правилника за РЗАС на МУ-Варна.

Биографични данни и кариерно развитие

Ас. Валентина Александрова завършва специалност „Санитарен инспектор”, ОКС „специалист” в Медицински колеж – гр. Варна през 1992г. и 20 години работи като санитарен инспектор в ХЕИ – гр. Добрич и РЗИ гр. Варна, което гарантира набиране на богат професионален опит и знания в областта на опазването и контрола на общественото здраве.

Паралелно с това надгражда своето образование, като през 1998г. придобива ОКС „бакалавър” по специалността „Стопанско управление” във ВСУ „Черноризец Храбър“, а през 2017г. и по „Управление на здравните грижи” в Медицински Университет „Проф. д-р. Параскев Стоянов“ – Варна. В периода 2003-2005г. завършва магистратура по „Обществено здравеопазване” – МУ-Варна.

Академичното развитие на кандидатката започва през 2015г. като асистент в УНС „Инспектор Обществено здраве” на Медицински колеж на МУ-Варна. Преподавателската ѝ дейност включва ръководство на клинична практика и упражнения по Коминална хигиена и хигиена на труда. Курсов ръководител.

Ас. Александрова печели Научен проект във връзка с разработване на дисертационния труд, одобрен от Фонд „Наука” на МУ-Варна в Конкурсна сесия 2019г. Ползва руски и английски език.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд, разработен от ас. Валентина Александрова, е в общ обем от 165 страници. В методологично и композиционно отношение е построен според приетите стандартните изисквания в направлението, включващ: Въведение, Литературен обзор, Цел, задачи, хипотези, Методология на проучването, Собствени проучвания, резултати и обсъждане, Изводи, препоръки и приноси, Публикации и участия, Използвана литература, в оптимално съотношение между отделните части. Илюстриран е с 8 фигури, 20 таблици и 4 приложения. В началото на дисертационния труд са дадени използваните съкращения, което улеснява възприемането на съдържанието.

Библиографската справка включва 262 източника (119 на кирилица и 143 на латиница). От цитираните източници 84% са от последните 20 години, 16% са от доста широк времеви интервал на 20-ти век, а 33% са web –базирани, което е продиктувано от задачите на проучването. Библиографската справка е коректно представена.

Актуалност на темата.

Въпреки че значението на мерките, насочени към опазването на общественото здраве (ОЗ) е осъзнато още в древните цивилизации, животът през ХХІ век предоставя непрекъснато доказателства, потвърждаващи това, а определени събития извличат на повърхността натрупвани с години проблеми в системата на общественото здравеопазване.

Ефективността на общественото здравеопазване до голяма степен е обвързана с наличието на достатъчно добре подготвени кадри за работа в това поле. През последните 2-3 десетилетия въпросът за дефицита на професионалисти по ОЗ заема челно място в дневния

ред на здравната политика както в национален, така и в глобален мащаб. Този въпрос има широка палитра аспекти, както образователни – адекватно на потребностите учебно съдържание, придобиване на определено ниво на квалификация, така и отнасящи се до професионалната реализация, кариерно развитие, оценка и признание, удивлетвореност на работещите в сферата на ОЗ.

Със замисъла си да насочи вниманието към тези въпроси у нас представеният ми за рецензиране дисертационен труд оценявам като значим, актуален и дисертабиен.

Литературният обзор (ЛО) е базиран на научна литература, официални източници и нормативни документи, структуриран в 4 части.

Въвеждащата в ЛО първа част представя ретроспекция на развитието и контрола на дейностите по опазване на общественото здраве, като авторката започва с процесите в международен план и на този фон подробно представя картината в България. Тази ретроспекция не е самоцелна, а със замисъла, че предизвикателствата в общественото здраве и адекватността на ответните действия са предпоставка за подготовката и професионалната реализация на съответни специалисти, и в частност на „бакалаври по общественото здраве”, което е обектът настоящия дисертационен труд.

Заслужава висока оценка литературният анализ представящ историческото развитие на дейностите и институциите за опазване на общественото здраве в България. Тази част е много информативна, задълбочена, базирана на многостранни първични и вторични източници и би могла да се приеме като една самостоятелна завършена студия.

Съществена част от ЛО е представянето на работната сила и квалификация в сектора на общественото здраве и проследяването на световните тенденции и перспективи в подготовката на тези професионалисти. Направен е много задълбочен анализ на обучението по ОЗ в Европейските държави, САЩ, Канада, Китай, Израел, като се акцентира върху приоритетите, които стоят пред образователните институции по ОЗ и основните препоръки към обучението по ОЗ. Дисертантката е много добре запозната с критериите и препоръките на ASPHER, касаещи компетенциите на бакалаврите по общественото здраве.

Ас. Александрова насочва вниманието и към съвременните глобални приоритети на общественото здраве, които още по-настойчиво изискват решаването на въпросите за обучението и професионалната подготовка на професионалистите по общественото здраве и ефективното използване на техните компетенции.

Литературният обзор завършва с изводи, които убедително обосновават необходимостта и значението на проучването, представено в дисертационния труд и насочват към неговите цел и задачи.

Издирени и цитирани са автори на сериозни научни изследвания в областта на историята на здравеопазването и медицината, знакови имена в обучението и развитието на общественото здраве, Закони, Правилници, Писма с голяма документална стойност, учебна документация, публикации от реномирани международни издания.

ЛО като структура и съдържание заслужава висока оценка и показва широката информираност и компетентност на дисертантката по разглежданата тема в световен и национален план, с концентриране върху аспектите, обект на по-нататъшните собствени проучвания и е една солидна база, върху която се разгръща собственото проучване.

Във втора и трета глава дисертантката представя цели, задачи и хипотези на научното изследване, както и методологията на осъществяването му.

Основната цел е коректно формулирана: „Да се проучи и анализира обучението на специалистите по Обществено здраве в образователно-квалификационна степен „бакалавър“ в България и Европа и възможностите / бариерите за тяхната професионална реализация”, и декомпозирана в 7 задачи, изпълнението, на които е същността на проведените изследвания. Формулирани са 6 хипотези.

Оценявам високо методичната част, построена професионално и добре мотивирана. Детайлно, ясно и точно са представени дизайн, обект, методи, източници на информация. Проучванията са извършени в два логически свързани етапа: подготвителен и полеви, подробно описани и онагледени в табл. № 4, като вторият обхваща две самостоятелни проучвания - на съдържанието на обучението по обществено здраве в ОКС бакалавър в България и Европа и проучване и анализ на факторите, благоприятстващи или възпрепятстващи реализацията на специалисти по ОЗ у нас.

Търсени са разнообразни и обективни източници на информация за осъществяване на първия етап – литературни източници, нормативни документи, учебна документация. Обекти на изследване във втория етап са различни групи участници и институции, свързани с обучението и реализацията на бакалаврите по ОЗ в България и Европа: висши учебни заведения, бакалаври по ОЗ, работодатели.

Приложените методи за набиране и обработка на информацията са адекватни на поставените задачи, а именно: Исторически и документален (ретроспективен и съдържателен анализ на исторически и нормативни документи, анализ на съдържанието на учебна документация на ВУЗ в Европейския регион, предлагащи обучение по ОЗ на ниво бакалавър), Социологически методи (електронна анкета, дълбочинно полуструктурирано интервю проведено лице в лице), Статистически методи. Специално заслужава да се подчертае

изработването и прилагането на инструментариум - електронна анкетна карта разпространена чрез интернет платформа, предназначена за висшите училища с обучение по ОЗ в Европа и използването на международни портали, официални интернет страници на над хиляда висши учебни заведения от 52 държави, установени 820 контактни точки за връзка със служебни имейли и представители на съответните институции, както и успешното формиране на две сериозни извадки от 74 ВУЗ от 19 държави в Европейския регион за теоретичното проучване и 21 институции от 13 държави за анкетното проучване. Оценявам също така и заложеното качествени проучвания по типа „ фокус групи” и задълбочено полу-структурирано интервю в пилотния етап.

Използването на богатия набор от методи, свързано с постигането на поставените в работата амбициозни задачи прави много добро впечатление относно информираността и компетенциите на авторката по методологията на научните изследвания, които тя успешно прилага, видно от докладваните резултати.

Разработеният инструментариум е наличен в Приложения №№ 1,2, 3 към дисертационния труд.

Докторантката е участвала във всички фази на проучването.

Изследването е одобрено от Комисията по етика за научни изследвания към Медицински университет - Варна с Решение № 80 / 24.01.2019.

Бележката ми тук касае само някои повторения при описание на методи, източници на информация, които биха могли да се избегнат.

Глава трета представя резултати и обсъждане от собствени проучвания. Обособени са 3 части.

Част първа представя исторически преглед и анализ на нормативната уредба, регламентираща създаването и развитието на обучението по обществено здраве в България от Освобождението (1878 г.) до 2019 г.

Обучението на професионалисти по ОЗ е проследен в 3 последователни етапа, съответстващи на етапите на социално-икономически и законодателни промени в държавата: от Освобождението 1878 г. до 1944 г.; 1944 г. до 1990 г.; след 1990 г. Авторката обосновава необходимостта от подготовка на кадри, следвайки логическата връзка между здравни потребности, създаване на институции, законодателство и подготовка на кадри. Много точно са проследени процесите на институционализирането на санитарните и противоепидемиологични дейности, съзряването на политиците и обществото за необходимостта от кадри по обществено здравеопазване, обособяването на учебни структури

за обучение на такива кадри, характеризиращи се с неустойчивост, чести трансформации и неясна регламентация (4 пъти смяна на статута на учебните заведения и 5 пъти на ОКС за периода от създаването на специалността „Санитарен инспектор“ през 1966 г. до 2019 г.).

Развитието на подготовката на кадри по ОЗ след 1990г. се осъществява в контекста на законодателните промени в образователната и здравеопазна системи, компетентно анализирани от авторката, които обуславят промени в образователните структури, ОКС, в учебното съдържание. Извлечени са ключовите нормативни инициативи, които внасят съществени промени в образованието на ИОЗ: ЕДИ, Кредитна система, ОКС, държавно регулиране на специалността. Проследява се поэтапното синхронизиране на българската образователна система с европейските стандарти, въвеждането на съпоставими ОКС.

Много приципно, систематизирано основните резултати от проучванията са представени в табличен вид, което създава добро впечатление с възможността за лесно възприемане на информацията.

Част втора е посветена на обучението по ОЗ в Европа. Дисертантката представя резултатите от проведени две проучвания - анкетно проучване и теоретичен анализ на съдържанието на учебната документация и организацията на обучението в европейските ВУЗ на ниво ОКС „Бакалавър“ по ОЗ.

Извършена е огромна по обем работа за издирване и селекция на ВУЗ-ове в Европейския регион чрез международните портали за обучение. Прегледани са официалните интернет страници на 1057 европейски ВУЗ от 52 държави. Изготвен е списък с уебсайтовете на 214 висши учебни заведения в България и Европа, които предлагат обучение по ОЗ, установени са 820 контакта с представители на съответните институции.

Анализът на съдържанието на бакалавърските програми следва основните области на ОЗ дефинирани от APHEA и препоръките на ASPHER за компетенции на студентите по ОЗ. Сравнено е учебното съдържание по области между предлаганото в институциите от Западна Европа и Централна и Източна Европа, извлечени са установените сходства и различия.

Друг акцент в тази част са резултатите от проучване **на организационни аспекти на обучението**, а именно институции, в които се провежда обучението, нормативно регулиране и наименование на специалността, срокове и форми на обучение, изисквания и обем на прием. Интересни са данните за степента и сферите на реализацията на завършилите в различните страни, сочещи голямо разнообразие.

На фона на успешно обрисованата картина, представяща обучението на бакалаври по ОЗ в Европа, дисертантката проучва и **съответствието на регламентираните ЕДИ за специалност „ИОЗ“ в България с европейските препоръки и областите на професионални компетенции разработени от ASPHER**, което заслужава висока оценка.

Проучването обхваща не само наличието на съответствие в терминологията в рамката на ASPHER и ЕДИ за специалността, но и съответствието между тематичното съдържание на учебните програми и темите заложили от ASPHER като е използвана специално разработена скала за степен на съответствие. Удовлетворяващо е, че се установява висок % на съответствие в различна степен на ЕДИ с препоръките на ASPHER (68%), но в същото време в ЕДИ е налице баласт от дисциплини, които не присъстват в рамката на ASPHER и утежняват учебния план. Сравнителният анализ с оценка на степента на съответствие са представени в Приложение 4.

Резултатите определено могат да съдействат за синхронизиране на ЕДИ и усъвършенстване на учебните програми за обучение по ОЗ във ВУЗ у нас, а включването на факултативни и избираеми дисциплини е възможност за доближаване на учебния план у нас към рамката на ASPHER.

Част трета представя резултати от проучване върху реализацията на специалисти по ОЗ у нас и определящите я фактори. Тук авторката разширява набора от изследователски методи, използвайки „фокус групи“, дълбочинни интервюта, документален метод, приложени към изследване съответно на самосъзнание/мнение на две групи респонденти - работещи бакалаври по ОЗ, и работодатели, и нормативни документи, регламентиращи професионалната реализация и развитие.

Чрез метода на „фокус групите“ е проучено мнението на работещи специалисти с ОКС „бакалавър по ОЗ“ относно факторите, които благоприятстват или възпрепятстват професионалната реализация, както и факторите, влияещи върху възможностите за кариерното развитие, квалификация и допълнително обучение.

Във фокус-групите са включени 60 работещи бакалаври по ОЗ в широк възрастов диапазон, 53% имат достатъчен опит, натрупан през 20 годишен стаж, а 49% са с магистърска степен или в процес на придобиване, представители на различни степени на кариерно развитие (младши, старши и главен инспектор). Осъществени са 7 дискусии, от които 5 с работещи в РЗИ в Северо-източна България и 2 със студенти от магистърска програма по ОКОЗ от МУ-Варна. Така сформиранията извадка предполага получаване на надежна информация.

Работодателите-експерти, с които са проведени дълбочинни полу-структурирани интервюта са бивши и настоящи директори на РЗИ-та и ОДБХ, ръководители на отдели.

Приложената методика и личното участие на докторантката позволява да се достигне както до проблемите, с които се сблъскват ИОЗ при своята реализация (недостиг на кадри, по-ниското ниво на образователно-квалификационната степен, която получават като „професионален бакалавър по...”, ограничена реализация на ИОЗ само в РЗИ, откъсване от дейността на ИОЗ на една важна дейност свързана с контрол и безопасност на храните, за която те са много добре подготвени в базовото си обучение, неефективна държавна политика по отношение на работещите в сферата на ОЗ, което сумарно води и до преориентиране на кадри към по-привлекателни позиции извън сферата на ОЗ), така и до факторите подпомагащи професионалната реализация (съзнанието за значимостта на професията за опазване на ОЗ, създаване на професионална организация, защитаваща интересите на ИОЗ, възможността за надграждане в магистърски програми, като условие за кариерно израстване). Мнението на работещите и работодатели в голяма степен съвпадат. Заслужава да се отбележи високата оценка на работодателите за подчинените им ИОЗ като „чудесни специалисти”.

И двете качествени изследвания са проведени по правилата за „фокус групи” и дълбочинните интервюта – те са аудио-записани или на хартия, транскрибирани, обобщени и илюстрирани с думите на респондентите. Частта завършва с представяне на обобщените резултати.

Резултатите от изразеното мнение в предходната част насочват докторантката към проблеми от законодателен характер, свързани с професионалната реализация и израстване на ИОЗ (**част трета от глава Резултати**). Ас. Александрова е издирила, запознала се и анализирала голям брой нормативни документи - закони, наредби, правилници, документи на НАЦИД у нас. Успоредно с това са проучени възможностите за професионална реализация и надграждащо обучение и добри практика в други страни от ЕС, които могат да се взаимстват.

На места в тази част докторантката е излязла извън своите компетенции, което обяснявам със стремежа за по-пълно обхващане на разглежданите проблеми.

Изводите, извлечени от получените резултатите са систематизирани в 13 точки (стр. 119-121). Те са ясно формулирани и следват логично целта и задачите на работата и дават отговор на заложените работни хипотези.

Изводите, следващи резултатите от дисертационният труд дават основание да се направят адекватни **препоръки и предложения**, свързани с развитието на кадрите в ОЗ на няколко нива: национална, институционална и образователна политика. Позволявам си лека

редакция на т.3-III, изразявайки личното си мнение, „премахването на наименованието на ОКС, свързана със специалността ИОЗ” може най-елегантно да се постигне с излизане от направление 7.5. „Здравни грижи” и преминаване към направление 7.4 Обществено здраве”, съответна промяна на учебното съдържание (ЗВО, чл.42, ал.1, т.б), акредитиране на специалността по критериите за ОКС „бакалавър” и позициониране на обучението във ФОЗ на МУ.

Бих препоръчала по-широко популяризиране на резултатите от настоящото проучване и направените препоръки, така че те да достигнат до съответните адресати, и „Инспектор по обществено здраве” да се превърне в по-атрактивна професия, ОКС и учебното съдържание по-адекватни на потребностите, условията за професионална реализация и развитие по-благоприятстващи, което е и целта на дисертационния труд.

Приносите са коректно формулирани и представени на стр.125 от дисертационния труд, които приемам, като бих акцентирала върху:

- Приетият подход, по който е извършен задълбоченият исторически преглед на възникването и развитието на обучението на професионалисти по ОЗ в България, като отговор на обективните потребности на държавата и обществото.
- Извършеното издирване и изследване на предлаганите бакалавърски програми по ОЗ във Висшите училища в Европа в контекста на последните европейски стандарти, което смятам за най-широкообхватното подобно изследване.
- Направен е сравнителен анализ на националните Единни държавни изисквания за обучението в България спрямо стандартите на ASPHER и APNEA (Европейска агенция за акредитация в образованието по обществено здраве), което ще послужи като насока за усъвършенстване обучението на професионалисти по ОЗ на ниво „бакалавър” у нас.
- Поставен е за обсъждане назрелият въпрос обучението на професионалисти по ОЗ да се провежда по изискванията на ОКС „бакалавър”.
- Чрез изследване мнението на професионалисти в сектора на ОЗ (ИОЗ и експерти и ръководители) са извлечени препятствия и възможности за по-добра професионална реализация и развитие, както и съответните препоръки за по-ефективно използване капацитета на кадрите в системата на ОЗ.

Във връзка с дисертационния труд докторантката е представила **три публикации** (една в сп. „Asklepios” и две във “Варненски медицински форум”) и **три участия** в национални

нучни форуми. Считаю, че тези публикации и доклади представят реално постиженията на докторантката в съответните етапи от проучването.

Авторефератът достоверно възпроизвежда съдържанието на дисертационния труд. Подготвен е в обем от 76 стандартни страници и е съставен от части, които представят структурата и съдържанието, изводи, приноси и препоръки на дисертационния труд, както и публикациите, свързани с него.

Заключение:

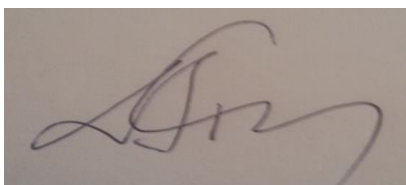
Дисертационният труд е първото задълбочено проучване върху подготовката и реализацията на професионалисти по ОЗ у нас, посветен на възможностите за тяхното усъвършенстване и постигане на по-пълна реализация, което е от полза както на работещите, така и с ефект върху общественото здраве.

В дисертационния труд прозира не само теоретичната подготовка и дългогодишен опит на авторката в областта, но и грамотност, владение на материята, умения за прилагане на методологията на научно-изследователската работа, разработване на инструментариум, което е и една от целите на докторантското обучение. Остава впечатлението, че авторката приема и разработва тази тема като мисия и предизвикателство.

Въз основа на гореизложеното по отношение на актуалността, значимостта на тематиката, приложената методика, анализа на резултатите, характера на приносите считам, че мисията на докторантурата е изпълнена както в образователен, така и в научен аспект, давам своята **положителна оценка и вот за присъждане на ас. Валентина Александрова на Научната и образователна степен „доктор” по научната специалност „Управление на общественото здраве“.**

08.05.2021г.

Изготвил рецензията:

(проф. д-р Стоянка Попова, д.м.).